

Prozas teksta analīze

Literatūra, 10. klase

***Izglītības Inovāciju fonda projekts
„Latviešu valodas labirinti elektroniskajā vidē”***

**© A.Vanaga, A.Zariņš, Āgenskalna Valsts ģimnāzija
Rīga 2009**

Skolotājam

Mācību mērķis: veicināt skolēnu prasmi uztvert prozas darbu vai tā fragmentu mākslinieciskajā veselumā un spilgtumā.

Mācību uzdevumi:

- 1) apgūt literatūrzinātnes jēdzienus- tēma, problēma, prozas teksta vēstījuma elementi, kompozīcija un tās elementi, personāžu runa, literārā darba varonis, tā atklāsmes paņēmieni, literārā darba valoda: tēlainās izteiksmes līdzekļi, leksikas un sintaktiskās īpatnības,
- 2) analizēt literāro darbu, ņemot vērā tā piederību literatūras veidam, žanram, virzienam,
- 3) saskatīt autora literārā rokraksta īpatnības,
- 4) apgūt prasmi pamatot savus apgalvojumus ar literārā teksta piemēriem.

Jānis Ezeriņš (1891-1924)

Konsultācija

J.Ezeriņa noveļu iezīmes

1. Galvenā tēma- mīlestības likstu un cilvēka vājību atklāšme.
2. Notikumu parasti veido mīlestības tēlojums vai cilvēka rakstura dīvainības.
3. Izmantota groteska-apzināts dzīves īstenības kropļojums (piem.: “Mērkaķis”)
4. Izmantots zemteksts, simboli
5. Raita valoda ,asprātīga izteiksme

A. Čaks akcentējis Ezeriņa stāstījuma atjautīgumu:
"(..) dažbrīd gleznā, retā, smalkā izteicienā viņš visu pasauli apveļ kā mazu akmeni otrādi."

Literatūras termini un skaidrojumi

1. **Karnevālisms** (teorētiķis- M. Bahtins)- maskas nomešana (maskas motīvs), kas parasti atklāj ko citu, nekā sākumā licies, nereti-garīgu tukšumu, cilvēka untumus, slimīgu paštaisnību (dzīve kā nejaušību rotaļa, “dzīves karnevāls”, eleganta, brīva spēle).
2. **Novele**- prozas žanrs, kurā atklāts neparasts notikums, intensīvs varoņu pārdzīvojums, kas straujā darbībā beidzas ar negaidītu atrisinājumu.
3. **Renesanses** jeb notikumu (anekdotiskā) **novele**- centrā spilgts notikums un asprātīga tā atklāsme ar negaidītu atrisinājumu, kas atklāj kādu būtisku cilvēka iezīmi.

No psiholoģiskās jeb ģermāņu noveles atšķiras ar asprātīgu vieglumu un neakcentē varoņu rakstura psiholoģiskos pārdzīvojumus un rīcības cēloņsakarības.

Noveles “Kādas blusas stāsts” analīze

1. Nosauciet un raksturojiet prozas darba tēmu!

Noveles tēma ir divu cilvēku mīlestības jūtu nestabilitāte. Cilvēku iedomu un sīkumainības dēļ izjūk attiecības, kas nolemj viņus vientulībai. Tā kā J. Ezeriņa noveles saistītas ar asprātīgu notikumu, tad šo tēmu par cilvēku attiecību seklumu papildina personificētais blusas tēls, kas šīs attiecības izjauc. Tāpēc novelē izdalāma arī apakštēma- blusas atriebība cilvēkiem par viņu liekulību: “Es atstāju grāmatu plauktu ar negrozāmu apņemšanos atriebt savas vajātājas muļķīgo divkosību[..].”

2.Raksturojiet prozas darba problēmu!

Noveles problēma ir, kā dzīves sīkumi un gadījums ietekmē cilvēku likteni, atklāj divu cilvēku- jaunās dāmas un viņas iemīļotā doktora- attiecību virspusību, garīgo seklumu un jūtu krīzi. Dāmas iekšējais konflikts un gaidas saistītas ar vēlmi nodibināt ģimeni, tāpēc viņa ir gatava izdabāt doktoram- brauc pēc pirmā aicinājuma uz jūrmalu, gatava vizināt viņu laivā, jo doktors neprot airēt, bet viņam “gribas tālāk no ļaudīm”. Savukārt doktora nervozitāte, sīkumainība un egoisms atklājas sarunā par viņa veselību, kas nekādi neatgādina divu mīlētāju sarunu: “Viņš runāja par pārpūlēšanos un nerviem.[..] veselu nedēļu jau ņemot dubļu vannas!” Jāsecina, ka viņa aprobežotā jūtu pasaule ir galvenais iemesls, kāpēc šīs attiecības izjūk, jo liekas, viņš savu izredzēto nemaz nepazīst. Svarīgākais viņam ir viņš pats, tāpēc blusas lēciens arī sagrauj viņu kopīgo nākotni.

3.Raksturot vēstījuma veidojumu (vēstījuma elementi, forma)!

Vēstījums ir “es” personā. Stāstītājs ir personificēts mazā, tikko piedzimušā blusā. Noveles galvenie notikumi atklāti blusas iekšējā monologā kāpinājumā un saistīti ar atreibību cilvēkiem par to, “ka šē valda akls, ar neko neattaisnojams naids pret mūsu melno cilti”. Savukārt starp kalponi Anužu un dāmu, kā arī dāmu un doktoru risinās visai dramatiski dialogi par kalpones paviršību ieviesušos blusu dēļ, kā arī dāmas un doktora dialogs, kas sākumā rit mierīgi. Jūtams dāmas iekšējais satraukums un bildinājuma gaidas, kas negaidīti pārvēršas doktora apvainojumos par viņas netīrīgumu. Negaidītais attiecību pavērsiens ir karnevālisma raksturīgs paņēmiens.

Noveles notikumi risinās gan noslēgtā ārējā telpā- dāmas dzīvoklī, gan atvērtā ārējā telpā-jūrmalā. Laiks, kurā izšķiras divu cilvēku visa dzīve-viena diena no rīta līdz pēcpusdienai. Plaši tiek atklāta blusas dvēseles telpa. Rakstnieks ironiski blusas monologu veidojis plašu, filozofiskām pārdomām bagātu, savukārt cilvēku dialogi ir sadzīviski, tādējādi tiek izcelts viņu garīgais seklums. Dāmas un doktora teikto raksturo atšķirīgs pārdzīvojums- dāmas sakāpinātās gaidas un doktora vēsais lietišķums un neiecietība-, kas izteikts ekspresīvos izsaukuma teikumos.

Noveles kompozīcijas daļas veido šādi notikumi: ekspozīcija-blusas piedzimšana, izbrīns, ironiskas pārdomas un dusmas par cilvēku naidu: “Ar ko mūsu mazā, sīciņā tauta izpelnījies šādu nicinājumu un pārestības?[..] Vai tas ir augstsirdīgi? Vai tas ir gudri?” Sarežģījumu veido blusas lēmums atriekties dāmai. Darbības attīstība pamīšus atklāj dāmas rīcību un blusas komentārus par cilvēkiem, piemēram: “Naidis dažādās variācijās- tā viņu augstākā reliģija.” “[..] es tomēr pacietīšu vieglāk viņu naidu. Jo viņu mīla ir bīstamāka par viņu naidu.” Pēdējā frāze sagatavo apstiprinājumu tam, ka doktors sāpina viņā iemīlējušos sievieti. Kāpinājums sākas ar blusas vārdiem, kas tekstā grafiski izcelti: “*Un tad mēs visi trīs sākām ēst pusdienas.*[..] kad mana pavadone ieņēma pirmo kumosu, iezīdos viņas spēcīgajā miesā.” Kulmināciju veido brīdis, kad blusa parādās doktoram: “[..] *es taisīju savu pēdējo lēcienu uz viņas lūpām.*” Atrisinājums - notikusī blusas atriebība un izjauktās cilvēku attiecības, lepnums par paveikto (“[..] neķītrā blusa, tu esi panākusi, ko vēlējusies.”), kā arī paralēli-blusas mīlestības atrašana ([..] es pirmo reizi satiku otru mazu blusiņu.”).

4.Raksturojiet prozas darba varoņus!

Novelē galvenā varone ir blusa, kuras iekšējā monologā raksturoti pārējie varoņi, atklāta cilvēku daba, viņu vājības, ārišķība: “[..] naidā viņi ir milži.”

Nozīmīgi varoņi ir jurists, “cienījamais doktors, kas baidās no insektiem” (“slaiks, kalsnējs, baltos cimdos”), un viņa dāma (“untumains radījums”), kam mugurā “ spicainās skrandas, kas smaržoja kā Ceilonas meži”. Otrā plāna varoņi- dāmas kalpone vecā Anuža un sastaptā otrā blusiņa, kuras izsaucienā ”Ak, kā es tevi gaidīju!” J. Ezeriņš pretstata īstas jūtas cilvēku jūtu neīstumam. Blusā (portrets- “tīrs , tikko piedzimis radījums”, “mazas un melnas”) atklāta gudrība, spēja novērtēt cilvēka būtību, ka ļaušanās rutīnai, veciem pieņēmumiem ir bīstama. Neapdomība, pāridarījums otram nes sev līdzī neparedzamu notikumu lavīnu un iznīcina cilvēku pašu. Cilvēkus blusa pārsvarā raksturo kā vispārinātu tēlu. Viņu portrets: “lieli un balti”. Renesanses novelei raksturīgajā binārajā opozīcijā izcelts, ka dvēselē un rīcībā cilvēks ir mazs, pelēks, divkosīgs, ļauns : “Liekuļi, kas no visas dzīvās radības mīl, glāsta un lolo tikai to, ko vēlāk nodomājuši uzlikt uz šķīvja.” Doktorā akcentēts lietišķums, egoisms, savu problēmu izcelšana visa centrā, jūtu seklums, Dāma ir romantiska, iemīlējusies, taču ne īpaši gudra, kas dzīvo pēc pieņemtiem savas šķiras standartiem. Blusas personifikācijā ietvertas J.Ezeriņa asprātīgas pārdomas par to, kā nebūtisks gadījums ietekmē cilvēku dzīvi un atklāj viņu seklo jūtu pasauli. Blusa ir tā, kas atmasko cilvēku.

5.Raksturot prozas darba valodu (leksiku, tēlainās izteiksmes līdzekļus)!

Lai arī sižets ir sadzīvisks, personāžu valoda atšķiras. Blusas valoda ir vērtējoša, filozofiska, ekspresīva, ar daudziem izsaukuma teikumiem. Tajā izpaužas gan patiesas dusmas, gan prieks un nesaudzīga ironija par cilvēkiem: "[..] viņa ēd lielu kūpošu mēli, kas [..] izrauta no kāda nelaimīga vērša mutes. Tas vēlreiz apstiprina, ka mana sirdsapziņa būs tīra, kamēr dzīvošu." Blusas necieņa pret cilvēku uzsvērtā dāmas raksturojumā ar dažādiem sinonīmiem, piemēram, "jaunā dāma", "šis radījums", "mana vajātāja", "Ak, šī iedomība!", "radījums pietrūkās kā dzelts" (frazeoloģiskais salīdzinājums). Blusas izjūtas ietvertas spilgtās metaforā ("sirds vai svila no priekiem"), hiperbolā "es tīnu melnu pavedienu ap savas izredzētās galvu"), epitetos ("melnus viesuļus", "cienījamais doktors", "izžuvušās smadzenēs" "mulķīgo divkosību". Par doktoru, kurš necieš insektus, viņa viszinīgi izsaucas: "[..] ko gan citu būtu spējīgs!"

Augstprātīgās dāmas dialogam ar kalponi Anužu un doktoru raksturīgi sadzīviski īsi, aprauti teikumi, kas norāda uz viņas pieradumu pavēlēt un ierasto dzīvi: "Anuž, no rītdienas meklējiet jaunu saimnieku!"

Doktors dažbrīd cenšas būt romantisks, bet netiek tālāk par jurista pragmatisko skatījumu:

”Mākoņi... vienīgā ūdeņu brīvvalsts... Pat Romas senāts nepieņēma par viņiem likumu.” Saraustītās frāzes raksturo viņa nespēju nokārtot privāto dzīvi un bildināt dāmu. Toties jautājums dāmai “Kad jūs pēdējo reiz mazgājāties?” atklāj viņa sadzīvisko uztveri, nervozitāti, uzbudinājumu un blusas prieku par tuvo uzvaru.

J.Ezeriņa noveles valoda asprātīgi un spilgti atklāj varoņu jūtu seklumu un blusas nesaudzīgo viedokli, ka arī izglītots cilvēks ir virspusējs, iestidzis pieradumos, ar atrofējušos jūtu un paredzamu domu pasauli. Noveles nosaukums akcentē šo cita skatījumu, tas ir, blusas redzējuma nepieciešamību, lai cilvēks aizdomājas par sevi un savu dzīvi.

6.Raksturojiet prozas darba tēmas aktualitāti!

Novelē paustais blusas personificētais pārdzīvojums un atziņas par cilvēka paradumiem un rakstura vājībām, kas atklāj doktora un viņa izredzētās mīlestības jūtu nestabilitāti, ir aktuālas gan J.Ēzeriņa laikā, 20.gs. 20.gados, gan šodien, 21.gs. sākumā. Vienmēr ir cilvēki, kuru vājības- šodien visbiežāk dzeršanas netikums, materiālās dzīves prioritātes- izraisa notikumu ķēdi, kas rada personiskās dzīves katastrofu, ietekmējot pašu un apkārtējo likteni. Bieži raksturs un dažādie kompleksi jeb “smalkās kaites” -liekulība, egoisms, augstprātība, uzskats, ka esmu pārāks vai gudrāks par citiem,-, nolemj cilvēku vientulībai. Tiek apspiestas jūtas, cilvēks nespēj sakārtot personiskās attiecības, gluži kā abi mīlētāji novelē.

Tas liecina, ka J.Ēzeriņa novelē atklātā tēma ir tikpat aktuāla arī pēc 100 gadiem un blusas doma- “neesmu pametusi nodomu pie viņiem kādreiz atgriezties”- diez vai jaunas atziņas par cilvēku atklās. Iespējams pat, ka civilizācijas ieguvumi un dzīves labklājība cilvēku padarījuši vēl atkarīgāku no gadījuma, nejaušībām un paša vājībām.